

Uspešnejše nadzorovanje – mit ali resničnost

Facilitas auctoritatem,
servitas amorem diminuit
(Popustljiv – manj spoštovan,
strog – manj priljubljen)

Nadzorstvo je »ujeto« med tiste, ki jih nadzoruje, in tiste, po katerih pooblastilu opravlja svoje naloge. S tem nikakor nista zanikani njegova vplivnost in moč, ki ju ima, toda to še bolj osvetljuje zamotanost položaja, v katerem je, zlasti v družbi, ki od njega več pričakuje, kot zmore. Zato ni čudno, če je tudi zaupanje vanj vse manjše, kar ni tipičen pojav za nas v današnjem času, marveč splošen odnos do nadzorstva skoraj povsod po svetu. Kolikor več je demokracije, težja je funkcija nadzorstva, tako formalnega kot neformalnega, da ne omenjamo še samoupravnega kot naše posebnosti.

Družbeno nadzorstvo, zlasti formalno, uresničujemo predvsem s kaznovanjem pa tudi na druge načine, v naših razmerah z nekaterimi (nepoklicnimi) preprečevalnimi posredovanji¹ in samovarovalnimi dejavnostmi, toda s tem ni rečeno, da to zadovoljivo in brez težav poteka. Predvsem zahtevajo, naj bi nadzorstvo delovalo odločno in usklajeno,² da bi morali imeti boljše kazensko politiko³ in da bi morali biti organi, ki so dolžni skrbeti za uveljavitev zakonitosti, bolj učinkoviti;⁴ povečati bi morali ugled pravosodnih organov,⁵ zagotoviti popolnejšo kazenskopravno varstvo družbene lastnine⁶ itd.

Skratka, vsi *mehanizmi*, ki se dejansko ukvarjajo s *prilagajanji ljudi na norme, dobivajo v razmerah družbene nestabilnosti večji pomen*. Skoraj normalno je potemtakem pričakovati, da vodilne družbene strukture nanje naslavlajo ne le napotila, marveč tudi opozorila, kako naj omejujejo nezaželeno vedenje, ki ima v zaostrenem položaju toliko hujše

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, Inštitut za kriminologijo pri Prvi fakulteti v Ljubljani, 61000, Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ Glej tudi Congre, str. 37.

² Delo, 15/11-1984, str. 11.

³ Delo, 6/5-1984, str. 11.

⁴ Delo, 6/5-1983, str. 5.

⁵ Delo, 15/3-1984, str. 2.

⁶ Sklepi 111, Ur. list SFRJ, 508-622/84 z dne 2/11-1984.

posledice, če ogroža družbenopolitično in gospodarsko ureditev. Ne samo v takih razmerah, ampak tudi drugod po svetu se trudijo vzpostaviti učinkovitost nadzorstva, pravočasno odkrivati nove oblike odklonskosti, onemogočiti ponavljanje kaznivih dejanj, zatirati toksikomanije, vplivati na zmanjšanje terorizma, zlasti pa onemogočiti odklonskosti s preprečevanjem, če seveda z nadzorstvom ali njegovimi posameznimi podsistemi ne žele uveljavljati še kakšnih posebnih interesov, za katere je nadzorstvo že po svojih vlogah primerno.

Nadzorovanje se vedno povezuje s socializacijo, ki dobiva ponekod in včasih dvomljiv prizvok, zlasti kadar se vanju vpleta politika. Le-ta nadzorovanje največkrat tako zasnuje, da vpliva na razumevanje vedenja in rabo represije. Zato se za učinkovitost nadzorovanja vedno najbolj poteguje politika, ki čuti, da vedenje v globalnih razmerah ne sledi njenim pričakovanjem, posebno takrat, *kadar prisilna socializacija najbolj odpoveduje.*

Zato je dokaj vsakdanje, da je nadzorstvo, z njim vred pa tudi pravne norme in sploh prisiljevanje s svojimi sredstvi, deležno znatne politične pozornosti. Toda *nadzorstvo bi morali vedno presojeti skladno z gospodarskimi, političnimi, pravnimi, kulturnimi in drugimi razmerami*, kar se ne dogaja vedno. Nekateri ga pogosto vrednotijo kot mehanizem, ločen od razmer, v katerih deluje, kar je popolnoma neustrezno in pristransko.

Nadzorstvo, tako državno kot samoupravno, je vedno otrok družbenih razmer, v katerih je. Krivično je od njega pričakovati, da bi premagovalo probleme, ki niso izključno nadzorstveni in ki so večkrat to, kar se v politizirani družbi čestokrat dogaja. Prav zato pa sta učinkovitost in uspešnost dokaj pomembni vprašanji, ki se povezujeta tudi s produktivnostjo.

Ta sestavek ima namen zastaviti nekaj vprašanj prav v tej smeri.

1. Porazdeljenost odklonskosti – porazdeljenost (moči) nadzorstva

O porazdeljenosti kriminalitete ali katerihkoli odklonskih pojavov ugotavljamo, da se podobno kot marsikateri drugi pojavi vežejo ne le na prostor in čas, marveč tudi na ljudi ali družbene skupine.

Za razmišljanje o povezanosti in medsebojni odvisnosti odklonskosti in nadzorstva pa so nezanemarljive vse imenovane možnosti, kajti za nadzorstvo so prav tako pomembne vse tri razsežnosti, čeprav nekatere bolj zanemarjajo od drugih.

Za družbenonadzorne mehanizme, ki se ukvarjajo z neposrednim nadzorom, prihajajo najprej v poštev krajevne in časovne gostitve. Njihova analiza omogoča usmerjanje razpoložljivih sil na najbolj ogrožene kraje in na način, da so tako v represivnem kot preventivnem smislu najbolj učinkovite, racionalne oziroma gospodarne.

Toda to predvsem fizično ali telesno nadzorovanje je diskriminatorno

iz več razlogov, ki pa izhajajo iz ene same posledice: to je *obvladljivost dosegljivega prostora*. Če je tako, da je mogoče nadzorovati le del prostora, pomeni, da so vsi preostali nenadzorovani ali pa so pod nadzorstvom le od časa do časa. To pa hkrati pomeni, da so bolj *nadzorljive le določene skupine ljudi, ne pa vse*. To seveda povzroča diskriminacijo nasproti drugim, ki prihajajo v neenak položaj.

Ker pa je porazdeljenost odklonskosti v bistvu zrcalna podoba porazdeljenosti moči nadzorstva, je predstava o njej nerealna in zato nujno prihaja do tega, da se *podoba odklonskosti regenerira iz podobe porazdeljenosti nadzorstva*. Zato bi lahko rekli, da je stanje odklonskosti nekoliko (ne v celoti) odvisno od tega, kakšno je nadzorstvo glede na njegovo zmogljivost in porazdeljenost.

Ni čudno, da je tudi v naših kriminalnih statistikah največ ljudi iz spodnjih družbenih plasti, nepomembnih, tistih, ki so dostopnejši zlasti policijskemu nadzoru, manj odpornih ali neizkušenih, nerodnih in manj bistrih, in sploh takih, ki so se pustili prijeti že zaradi primitivizma načina storitve in kriminalne neinventivnosti oziroma ustvarjalnosti.

Odtod toliko odkrite telesnosti v kriminalu in tako malo intelektualnosti, ki je rezervirana predvsem za bolj hladen, zdravorazumski in še vedno dokaj koristoljubniški kriminal v okviru gospodarjenja in političnosti. Tu je malo impulzivnosti, manj čustvenosti, ampak več prefinjenosti, preračunljivosti, znanja, sposobnosti, načrtovanja itd. To pa so seveda lastnosti, potrebne določenim poklicem, določenim slojem, določenim dejavnostim itd., ne pa vsem.

To ne pomeni le, da bo v določenem načinu življenja in delovanja prišlo do določene njima imanentne ekscesivnosti, ampak tudi, da bodo določeni posamezniki ali pa kar skupine zaradi nedosegljivosti manj obvladljive v pomenu nadzoru in kaznovanja. Da je to res tako, kaže vsakdanja kazuistika.

Poleg omenjene dosegljivosti (ki je lahko tudi prostorska) moramo računati še z neenakomerno dostopnostjo družbenih skupin ali socialnih slojev. V nekaterih nadzorovanje (takšno ali drugačno) sploh ne deluje ali deluje omejeno, občasno, popustljivo, selektivno in pristransko. *Na kolikor višjem položaju je posameznik, manj je nadzorovan in njegova moč je v obratnem sorazmerju z močjo (formalnega nadzorstva), ki se mu izmika*. Tako je bilo že nekaj in še tako revolucionarne družbene spremembe ne prinašajo nič novega na tem področju. Včasih in ponekod morda prav nasprotno.

S »kolektivizacijo« določenega kriminala ali odklonskosti pa smo zlasti pri nas v položaju, ko se vplivnim posameznikom omogočajo prilaščanje, nesmotrna uporaba družbenega premoženja, slabo gospodarjenje, malomarnost⁷ itd. v imenu ali soglasju s samoupravnimi organi in včasih tudi za skupne koristi. S tem se pojavlja nov, ne sicer čisti beloovratniški, ampak

⁷ Glej npr. Špiljak, Delo 20/4-1984, str. 5, Delo 11/5-1983, str. 2, Delo 5/1-1985, str. 16, Delo 11/1-1985, str. 5 itd.

kolektivni ali strukturalni kriminal, ki je prav tako znatno manj dosegljiv kot pa posameznikova nepoštenost. Tovrstna ekscesivnost pogosto ostaja nedosegljiva tako za državne kot za samoupravne nadzorne organe v njihovem lastnem okolju. Gospodarski položaj prenekaterih skupin slabi njihove nadzorne funkcije, četudi se zavedajo nepravilnosti, ki pri njih nastajajo. Zato se pri tem pojavljajo zlasti bolj organizirane oblike odklonskosti, ki pa se pogosto opravičujejo in dojemajo kot koristne goljufije ali iznajdljivosti.

2. Formalizacija in institucionalizacija zatiranja odklonskosti

»Formalno nadzorstvo se razvija, kadar neformalno nadzorovanje samo ni dovolj uspešno.«⁸ Primarne in sekundarne skupine, ki ga izvajajo v tem primeru, nimajo dovolj velikega vpliva na svoje člane, da bi upoštevali pravila vedenja, ki neredko prihajajo iz prava kot sredstva družbenih struktur, ki ga sankcionirajo. Pa ne le to. Med pravili formalnega in neformalnega nadzorstva so lahko tudi veliki razločki, tako da sploh ni mogoče pričakovati, da bi neformalno nadzorstvo podpiralo intencije formalnega, ki ga ustvarja država. Interesi države pa pogosto niso v skladu s koristmi neformalnih skupin in mehanizmov, ki jim pravimo tudi primarne in sekundarne oblike nadzorovanja. Pri tem nasploh nastaja veliko neskladja in kofliktnosti, tako da je mogoče trditi, da *bolj ko je družba zamotana, več norm potrebuje*, več nadzorstva ustanavlja, več je neposlušnosti in več je potreb po prisiljevanju in kaznovanju.

Naše razmere so nas privedle v obsežno formalizacijo in institucionalizacijo nadzorovanja in do dvotirnosti v sistemu legitimnega nadzora. To izhaja že iz dejstva, da je poleg državnih vrsta samoupravnih nadzornih mehanizmov, ki jih moramo imeti zaradi razodtujevanja nadzorovanja, če ne zaradi česa drugega, kar je dosti pomembnejše kot to.

Toda obe plati nadzorovanja sta dokaj institucionalizirani in tudi postopki (celo v samoupravnem nadzorstvu) postajajo močno formalizirani. To je morda res potrebno zaradi varstva pravic in dolžnosti nadzorovalcev in nadzorovanih, toda predpisane kaznovalne ceremoniale, klasificiranja in registriranja ter vsega drugega na tej ali oni strani nadzorovanja, ki čestokrat povzroča zaznamovanje ljudi, je le preveč. Ker nimamo ustreznih sistemskih analiz delovanja mehanizmov nadzorstva ne po vertikalni ne po horizontalni plati, je tudi težko reči, *koliko je nadzorstvo zaprto, odtujeno, neuspešno, heteronomno, hierarhizirano, odvisno, politizirano, zapostavljeno, obrobno ali pretirano poudarjeno* in še marsikaj.

Močno smo sformalizirali in institucionalizirali, če ne kar zbirokratizirali, prenekatero dejavnosti, za katere smo v začetku mislili, da bodo

⁸ Schwartz v Akers/Hawkins, str. 42.

lahko potekale manj po pravilih, ampak bolj s čustvenimi, tovarniškimi in nasploh prostovoljnimi odnosi med ljudmi. Tako pa se neredko dozdevna *prostovoljnost institucionalizira in formalizira tako, da postane obveznost*, ki jo razlagamo hkrati kot pravico in dolžnost. S tem pa se količina norm razširja do tolikšnega obsega, da so same sebi v napoto in zaradi hipertrofiranosti nič ne pomenijo.

Z naraščanjem števila norm (če je ta pojav res merilo za zapletenost življenja) mora nujno naraščati število kršitev, ki jih nadzorstvo, takšno ali drugačno, odkriva ali kakorkoli obravnava v omejenem obsegu. Neodkriti, neprijeti, neobravnavani itd., ki jih je vedno več kot tistih, ki niso, pa razširjajo omalovaževanje nadzora, dvome o njegovi uspešnosti in pomembnosti, ga še pogosteje izigravajo, medtem ko se v javnosti razširjata nezaupanje in demoralizacija, vrednote se krhajo, neposlušnost pa ponekod dosega že izjemne razsežnosti.

V takih razmerah je tudi preraščanje institucionaliziranega varstva ali nadzorstva v strukturalno samozaščito⁹ velika iluzija, ki se ji moramo, vsaj za zdaj, še odpovedati, posebno ker med zmogljivostmi in pričakovanji nastajajo preveliki razločki tako po vsebini kot po organizaciji, ki ju ne moremo nadomestiti s čim drugim. Enako tvegano je tudi upanje, naj bi se državni mehanizmi postopoma spreminjali kar v samoupravne¹⁰ itd.

Tako imenovano ekstra institucionalno¹¹ nadzorovanje poteka predvsem v primarnih skupinah, v sekundarnih pa le deloma. To pomeni, da sta *nadzorovanju* (in nadzorstvu) čedalje bolj imanentni *formalizacija in institucionalizacija*, ki pa ne jamčita za uspešnejše delovanje samo zaradi tega. Ugodne morajo biti še druge razmere, ki pa preraščajo vprašanje samega nadzorstva ter segajo vanj od zunaj z vso usodnostjo in neizprosnostjo.

3. Fizično zmanjšanje priložnosti – kot prevladujoča dejavnost preprečevanja

Priložnost s svojimi pojmovnimi inačicami je v kriminologiji in viktologiji pogosto uporabljen izraz za ponujanje različnih možnosti, ki jim je skupna omogočenost ugodnega položaja za kazniva dejanja in druge oblike odklonskega vedenja. Če ima izraz v sociologiji širši ali drugačen pomen, pa je v znanostih o človeškem vedenju jasno predvsem dvoje:

- da priložnosti nastajajo zato, ker jih nekdo omogoča in s tem ustvarja položaje, ki spodbujajo k (velikokrat tudi lastni) viktimizaciji;
- da take položaje zopet nekdo izrablja za odklonsko vedenje, ki je največkrat sploh nastalo zato, ker se je ponujala priložnost zanj.

Z razvojem katerekoli družbe in njenim napredkom pa so se prav tako

⁹ Glej Puhek, str. 133.

¹⁰ Gozze-Gučetić, str. 139.

¹¹ Souchon, str. 223.

povečale tako imenovane »kriminalne priložnosti«, kar pomeni, da močno narašča viktimiteta.

V boju s kriminaliteto, s prilaščanjem družbenega premoženja pri nas, njegovo nenadzorovanostjo, uničevanjem sredstev, nesmotrnim izkoriščanjem naravnega bogastva itd., tja do nedelavnosti in nesmotrnega investiranja pa se je zlasti v naših razmerah *povečalo* (tudi politično) *zanimanje* tako za *viktimizacijo kot za najraznovrstnejše škodljive pojave*. In to toliko bolj, kolikor bolj je v nevarnosti tisto, kar je lastnina nas vseh in je materialni temelj samoupravnega socializma.

Zato ni čudno, da je v zadnjih letih zelo veliko (tudi političnega) pisanja o tem: kako oblikovati strategijo nadzorstva, kako uresničevati razrednost pri represiji in preprečevanju, s čim in kdo naj vzdržuje »budnost« pri varstvu družbenega premoženja, kakšna je vloga družbenopolitičnih organizacij in državnih organov pri tem, kakšna naj bo kaznovalna politika na tem področju, kako naj pri tem ravnajo organi državne represije in kaj naj delajo samoupravni nadzorni mehanizmi itd. Celotna »filozofija« družbene samozaščite se v zadnjih letih razvija v smislu *organiziranega sistema varstva ključnih družbenih vrednot*, ne glede na to ali so v posameznih sestavinah inkriminirane ali ne. Njena »varstvena politika« zadeva gospodarske, politične, ideološke, kulturne in druge dejavnosti.¹²

Toda pri tem se zastavlja vprašanje, kako se lotevamo »priložnosti«, pri kom in kdo naj se z njimi ukvarja, da bi z njihovim *zmanjševanjem prispevali k znižanju stopnje ogroženosti, ki ni tako majhna*. Ne ugotavljajo namreč zaman, »da v delovnih organizacijah ne varujejo družbenega premoženja, ki jim je zaupano, tako kot bi bilo treba. Interna in delavska kontrola sta pri prijavljanju aktivni le takrat, ko gre za obrobne zadeve ali napade na družbeno premoženje od zunaj, po številu njunih prijav pa gre sklepati, da na koristne malverzacije znotraj delovnih organizacij gledata skozi prste«. ¹³ Razvija se, kot pravijo, psihologija, da, kar je državno, je tuje, torej ni naše, in zato lahko kradeš.¹⁴ V nekaterih delovnih organizacijah posamezniki množično in javno kradejo.¹⁵

V glavnem gre za dve vrsti prizadevanj, zlasti pri varstvu družbenega premoženja:

- za nadzorovanje in fizično onemogočanje priložnosti, ki bi jih lahko sicer zlorabljali za kriminalne namene in
- za vzgojno-pedagoško in družbeno preprečevalno vplivanje na ljudi, da bi z družbenim premoženjem ravnali ustrezno.

Fizično onemogočanje priložnosti se kaže, vsaj za zdaj še, kot prevladujoča oblika preprečevalnega dela. Če se družbenopolitične organizacije ukvarjajo predvsem z vzgojno-pedagoškimi smotri tega problema, sicer

¹² Milutinović, str. 397.

¹³ B. Guček, Delo, 26/4-1985, str. 6.

¹⁴ Dukić, Delo 5/1-1985, str. 16.

¹⁵ Tratnik, Delo 10/5-1984, str. 2.

bolj sporadično in ad hoc, pa je lotevanje priložnosti z vidika fizične nadzorljivosti sicer bolj v ospredju delovnih organizacij, toda prav tako ne dovolj intenzivno, da bi lahko predstavljalo dejavnosti, ki pomenijo izboljševanje.

Četudi se oboje prepleta, pa ima ob neuskkljenosti veliko pomanjkljivosti, ker prvo ne podpira drugega in narobe. Fizični nadzor je sicer najlažji, medtem ko prepričevanje ne dosega vseh. Ljudi s kriminalnimi intencijami ne bo spremenila propaganda o varstvu. Če so najbolj »vpiljoče« priložnosti nadzorljive, pa ne zmoremo obvladovati kriminalnih motivacij pri ljudeh. Ker vseh priložnosti ni mogoče napraviti neškodljivih in da ne bi bile spodbujajoče, ostaja še vedno dosti takšnih, ki so uporabljive. Napotila za ravnanje prihajajo pretežno od zgoraj in navadno ne podpirajo konkretnih prizadevanj za varstvo v prav določenem okolju. Ker to poteka bolj ali manj vsako zase, ni videti celovitosti akcij za izboljšanje varstva družbenega premoženja, programiranih dejavnosti pa ni. Prizadevanja so torej nepovezana, pa tudi premalo strokovna. Zato se masikaj kaže kot (politična) propaganda in ne kot »gospodarjenje«, ki naj priložnosti omejuje zaradi gospodarjenja, ne kot situacijsko in priložnostno, marveč kot neprestano reagiranje, ki odstranjuje kriminalne motivacije, ki se ne ustavlja le pri priložnosti. Zato so še vedno najpomembnejši ljudje, ne pa ključavnice, plotovi in varovalna tehnologija. Kdaj bo sploh v kriminalni preventivi bolj cenjeno vplivanje na ljudi, ne pa varovanje stvari?

4. Nepristranskost in razrednost pri nadzoru

Vsako nadzorovanje, tako državno kot samoupravno, je namenjeno določenemu razvrščanju, ugotavljanju, popravljanju in še marsičemu, nenazadnje tudi kaznovanju. Še vedno se kaže, da je zlasti *pomen nadzora*, ki ga opravljajo predvsem prisilni mehanizmi – v *kaznovanju*. O tem, *kaj je smoter kaznovanja*, se je razvilo dosti teorij in nemalo pogledov. Vendar ob tej priložnosti ni naš namen razmišljati o tem, čeprav je ravno področje »kaznovalnosti« zelo zanimivo, tudi zaradi tega, ker je človeštvo v svoji zgodovini »izumilo« nešteto kaznovalnih tehnik in ritualov in se še danes zavzeto ukvarja s temi vprašanji.

Neuspešnost zatiranja odklonskosti vedno znova zastavlja vprašanje, kaj storiti, da bo manj motečih pojavov, da bo več storilcev odkritih, da bodo ustrezno obravnavani, potem ko naj bi bili čimprej po storitvi prijeti, kako jim onemogočiti ponavljanje, kako preprečevati dejanja, še preden so nastala, že ob morebitni zaznavi kriminalnih intencij itd. Končno pa se z vso neizprosnostjo pojavlja vprašanje, kaj in kako delati s kaznovanimi (obsojenimi), da bi bili boljši in se ne bi znova vračali k odklonskosti.

Vse kaže, da človeštvo (v globalu) pri tem sploh nima srečne roke. Tako da se je v zadnjem času razvila tako imenovana šola »nič ne uspeva«

v kriminologiji.¹⁶ Če prihaja do pozitivnih izidov, so ti le delni, medtem ko je odklonskosti vedno več, vedno hujše in drugačne, ne pomagata ne strogost in ne blagost, *odklonskost je pojav, s katerim moramo živeti kot z nečim normalnim*, kar je sicer znano že od Durkheima, s čimer pa se še ne moremo kar tako sprijazniti. Na to kažejo vsa sodobna represivna in preventivna prizadevanja pri nas in v svetu in nihanja v njih, ki včasih potekajo od ene skrajnosti do druge in ob hkratnem razvijanju obeh dejavnosti. Toda pri tem je treba omeniti predvsem dve pomembni okoliščini, ki bi ju lahko razumeli kot konfliktnost ali pa kot vprašanje, ki bi mu veljalo veliko raziskovalne pozornosti, to sta *nepristranskost in razrednost pri nadzorovalnem delu*.

Nepristranskost pri nadzorovanju naj bi zagotavljalo že pravo, ki je formalno za vse isto, enako in zato domnevno pravično in korektno. Toda od njegove zapisanosti do uresničenja v posameznem primeru ali pri določeni osebi pa je pogosto dolga in zamotana pot, ki potrjuje prepričanje, da je nepristranskost ali iluzija ali neuresničljiv ideal. Tu se pojavljajo: nezmožnost odkritja vseh deviantov in njihova sposobnost izmikanja. Največja nepristranskost je lahko že to, da so nekateri prijeti, drugi pa ne, teh pa je, kot ugotavljajo raziskave o temnem polju kriminalitete, nekajkrat več kot odkritih.¹⁷ Po svetu se zelo ukvarjajo z raziskavami o selektivnosti in diskrecionarnosti pri nadzorstvu. Ugotovili so, da so nekatere družbene skupine močnejše nadzorovane kot druge, da z nekaterimi nadzorstvo blagohotneje ravna kot z drugimi, da so nekateri zaradi družbene moči nedosegljivi, če pa so, imajo večje možnosti, da se izognejo hujšim posledicam, za nekatere je odmik že anomalija, za druge pa je nekaj, kar je treba obravnavati po drugačnih merilih ali je sploh ne, itd.

Zato niso bila zaman oblikovana stališča, da »višji sloji pošiljajo nižje v azile« (glej Foucault), da je pravosodje sredstvo vladujočega razreda, namenjeno razrednemu boju (marksisti), primerno tudi za pomirjanje ali zaostrovanje razrednih konfliktov, ali namenjeno zatiranju spodnjih slojev itd., in že zaradi tega je neobjektivno, pristransko, nepravično itd., kar je ustvarilo splošno nezaupanje do nadzorovanja in pravosodja.

Pri nas se čestokrat prav tako *zatekamo k razredni naravi* ne le zatiranja odklonskosti, marveč k celotni ureditvi varstvenega sistema. Pri tem gredo nekateri celo tako daleč, da kriminalnost, ki nima političnih intencij, razglašajo za pojav, ki ogroža družbeno ureditev, in v posameznih družbenih nasprotjih iščejo razredno konfliktnost ter pojave in ljudi etiketirajo z izrazi, ki pojmovno tega sploh ne zaslužijo.

Zato na tem področju najdemo dosti političnega aktivizma in ustrezne propagandne agresivnosti, ki včasih po nepotrebem ustvarja političnega sovražnika tam, kjer ga sploh ni, in iz konvencionalnih kriminalcev dela razrednega nasprotnika, kar bolj škodi kot koristi strokovnemu obravna-

¹⁶ Glej Wolfgang v navedbi Clarke v *British Journal of Criminology*, 20, 1980, 2, str. 143; podobno: Ted Palmer *Treatment and role of classification: a review of basics*, *Crime and Delinquency*, 30, 1984, 2, str. 245.

¹⁷ O tem glej raziskavo Inštituta za kriminologijo: *Neprijavljena (prikrita) kriminaliteta*, 1981, št. 58, Ljubljana.

vanju družbenih pojavov, katerih vzroki niso samo v družbeni dejanskosti, marveč prav tako še kje drugje. Zato bi morali v zvezi z nadzorovanjem in ob veljavnem pravu bolje pretehtati, kaj početi z razredno določenostjo pravosodja, kaj z razredno zavestjo pri nadzorovanju, razredno naravo varstvenega sistema itd. Tako da s pojmi, kot so socialistična zakonitost in pravičnost, razredna zavest, razredno varstvo itd., ne bi napačno vnaprej določili obnašanja kazenskega pravosodja oziroma nadzorstva sploh ter tako vplivali na njuno dejavnost.

5. (Ne)odtujenost nadzorovanja in pri nadzorovanju

Socialistična samoupravna demokracija (po Kardelju) vključuje tudi interes posameznika za varnost in »če samoupravljalci ne bi mogli demokratično odločati o svojih interesih, potem niti ne bi mogli biti samoupravljalci«. ¹⁸ Čeprav smo nadzorovanje in sploh varnost razmeroma pozno vključili v »samoupravnost«, pa je danes to področje vsaj formalno zelo razčiščeno in lahko bi rekli, da je skrb za varnost del prizadevanj za kakovost življenja. Kako to poteka v dejanskosti, je seveda drugo vprašanje, toda politično in teoretično je stvar jasna, čeprav smo v tem pogledu šele na začetku poti in je država s svojimi sredstvi, ki so ji na voljo, poglavitno orodje za vzdrževanje reda, zakonitosti in varnosti.

Čeprav država glede nadzorovanja in nadzorstva ni več absolutni suveren in ima omejeno moč, je vendarle jasno, da nastopa vedno, kadar odpovedo vsa druga sredstva in možnosti. Zato je tudi nasproti samoupravnim nadzornim mehanizmom v veliki prednosti:

- ker pretežno določa, kaj je odklonsko in kaj ni,
- ker sankcionira neustrezno vedenje,
- ker ima sredstva prisiljevanja,
- ker ima za to poklicne in usposobljene nadzorovalce na različnih ravneh in v različnih mehanizmih (čestokrat tudi v hierarhični urejenosti),
- ker ima tradicijo, iz katere izhajajo spoštovanje, ugled, avtoriteta itd., čeprav upadajo.

Iz tega izhajajo še druge posledice, zaradi katerih bo samoupravno nadzorovanje še dolgo časa v senci državnega in bo s tem nujno tudi manj uspešno, ker je (ali bo) laično, ker nima moči in mu v primerjavi z državnim še marsikaj manjka. Med tem so zlasti informacije, ki so za nadzorovanje bolj potrebne kot karkoli drugega, čeravno bi pričakovali, da bi jih samoupravno nadzorstvo moralo obvladovati že zaradi tega, ker deluje v okolju, kjer se kaj dogaja, in pri tistih subjektih, za katere opravlja nadzorno funkcijo. Toda to ni tako iz več razlogov:

- ker je interes za pravilnost, odgovornost, zakonitost itd. še nerazvit,
- ker je zavest o potrebi po varnosti (kljub politizaciji tega področja) nezadostna in zato tudi »podružbljanje« samo navidezno,

¹⁸ Kardelj, str. 105.

- ker vsebinska vprašanja preveč rešujemo s formo in fikcijami,
- ker podružbljanje nadzorovanja dojemamo preveč formalno,
- ker je »kontrolizacija« pogosto sama sebi namen in ločena od cilja, za katere sploh je, to pa je nadzorovanje vedenja zaradi boljšega življenja, ne pa zaradi nadzorovanja samega.

Odtod tudi *pojavnost odtujenosti nadzorovanja* in pri nadzorovanju kot eno izmed pomembnih vprašanj, ki otežuje, da tovrstno dejavnost, ki jo neprestano poudarjamo kot potrebo, tako slabo ne le sprejemamo, ampak tudi izvajamo. Z ideologizacijo samozaščitnosti se je nasplošno preveč optimistično pričakovalo, da bodo stvari tekle same po sebi, pa v zadnjem času z bridkostjo spoznavamo, da to ne gre tako uspešno. Težave, v katere smo zašli, potrjujejo napačnost pričakovanj. Zaradi razhajanja med zaupanjem v uspešnost varovanja in realnostjo nevarnosti, ki je nastala, *pozivamo kontrolne mehanizme raznih vrst, naj ustrezneje delujejo in postajajo učinkovitejši.*

Samoupravnost pri nadzorovanju ni preseгла monopola države na tem področju, ki je dosti bolj spolitiziran in odtujen. Zato se zastavlja vprašanje, *ali je tudi samoupravno nadzorstvo tako odtujeno, da ljudem ne pomeni tistega, kar bi moralo.* Če pa ni tako, potem se lahko vprašamo, ali ima zadosti sredstev in motiviranosti, da bi lahko opravljalo svoje vloge.

Odtujenost zagotovo lahko izhaja iz neuskkljenosti interesov z marsičem: z zasnovanostjo (samoupravnega) nadzorstva, z zmogljivostjo, z dejanskim stanjem, z neprijetnostmi nadzorstvenih dejavnosti, z uspešnostjo itd. Kaj pa če sploh ni interesa? Ali pa če je interes napačen ali sploh neupravičeno pričakovan? To bi bilo najhujše. Toda ta vprašanja pri nas niso raziskana, dileme pa so tu in zahtevajo odgovore.

O odtujenosti v »samoupravljanju« bi našli marsikatero odgovore, toda »nadzorovalna zadržanost« je tu kot določena protiutež zlasti pričakovanemu samoupravnemu nadzorovanju. Ta sicer ne bi smela predstavljati »panoptične družbe« (Foucault), toda če bi bilo na ključnih družbenih področjih boljše, bi lahko pričakovali tudi uspešnejše nadzorovanje, čeravno ne bi smeli upati, da vsak subjekt glede na svoje zmogljivosti lahko opravi vse, kar je potrebno za njegovo varnost. Odtod še *vedno potemtakem potreba po državi in še vedno možnost za odtujenost.*

6. Percepcija nadzorstva in nadzorovanja

Razmišljanja o tem vodijo najmanj v dve smeri:

- kako dojemamo klasično državno (in formalno) nadzorstvo, ki ga poznamo že od nekdaj in ki ima ne glede na različne družbenopolitične ureditve podobno, če že ne enake vloge in je opremljeno s sredstvi, ki se v primerjavi nadzorstev med seboj bistveno ne razlikujejo,

- kako sprejemamo nadzorovanje, ki izhaja iz samoupravne urejenosti naše družbe kot nekaj povsem novega, kar še ni utrjeno in kar naj bi bilo začetek procesa razodtujenja nadzorovanja.

To sta seveda dve poglavitni vprašanji, verjetno pomembnejši od *kateregakoli drugega, saj se z nadzorstvom začne in konča tudi prenekateri družbeni problem* in človeška socializacija sploh neprestano poteka ob nadzorstvu in z njim. Ne glede na to pa ne bomo razpravljali o neformalnem nadzorstvu, ne zaradi tega, ker bi ga šteli za manjvrednega, marveč predvsem zato, ker se ukvarjamo z nadzorovanjem, ki ga ne predstavljajo človeške primarne in sekundarne skupine.

O obeh vrstah nadzorovanja je tudi pri nas že dosti napisano. Zlasti s samoupravnim nadzorstvom se ukvarjamo dokaj prizadevno. Nasploh bi lahko rekli, *bolj* ko nam gre *slabo*, več ko je težav, več ko je odklonskosti, *bolj je nadzorstvo v ospredje* in skušamo ga napraviti bolj učinkovitega, da bi z njim reševali tisto, kar ni bilo storjeno drugje in prej.

Toda preden se sploh lotimo dojemanja enega ali drugega nadzorstva, moramo poudariti, kot bi lahko rekli, *splošno zmanjševanje poslušnosti in avtoritete* ne le pri nas, ampak povsod po svetu. O poslušnosti, avtoriteti, konformizmu in še o marsičem pa bi morali hkrati tudi več vedeti, da bi sploh lahko razpravljali o percepciji nadzorovanja kot eni izmed sestavin družbene discipline, ki zlasti pri nas popušča na vseh ravneh. To je zamotan splet procesov, od socializacije v zgodnjih letih človekovega življenja, narave družbene ureditve, mehanizmov delovanja raznih oblik nazorovanja itd. do reagiranja na odklonskost različnih vrst in v različnih slojih ter zoper razne posameznike.

Za državno nadzorstvo lahko rečeno, da bo še dolgo tista oblika nadzorstva, ki bo imela prednost pred drugimi. Saj je še vedno tako organizirana, da se moramo zatekati k njenim podsistemom zaradi različnih vrst posredovanja. Potem je normalno, da bo samoupravno nadzorovanje bolj dopolnilo, in sicer toliko časa, kolikor bo trajala takšna ureditev, kakršno imamo. Tudi ob malenkostnih konfliktih se ljudje radi obračajo k državi, namesto da bi spore reševali na način in s sredstvi, kakršna so samoupravni »kontrolizaciji« na voljo.

Vse ključne možnosti so torej na razpolago še pri državi, ki tudi nerada spušča iz rok, kar si je pridobila skozi človeško zgodovino in kar se je kot ustrezno tudi psihološko zasidrilo v ljudeh, da bolj zaupamo v njene mehanizme kot v tiste, ki so zato posebej ustanovljeni v združenem delu ali v krajevni skupnosti ali v kakšnih drugih oblikah mesebojnega združevanja sredstev in dela.

Državna »kontrolizacija« kakršna je, s svojimi sredstvi in načini vplivanja ne omogoča preusmeritve pozornosti in zaupanja v ključne mehanizme, ki so (ali naj bi bili) imanentni samoupravljanju tudi v kontrolizaciji, kar začenjamo uvajati pri nas. Pri tem pa pričakovanja še zdaleč niso v skladu z dejanskostjo. Zato najbrž sploh ni treba omenjati moči, sredstev, znanja, organizacije in drugih možnosti, ki so pri enem (državnem) ali pri drugem (samoupravnem) nadzorstvu tako različni, ne le po dosegljivosti, marveč tudi po pričakovanju rezultatov.

Zato je nujno, da je tisto, kar je novo, laično, nemočno, neutrjeno

itd., pa čeprav je (ali naj bi bilo) naše, neodtujeno, blizu, za nas in med nami – manj spoštovano, če ne celo omalovaževano.

Percepcija nadzorovanja je torej različna. Različnost je očitna ne le med obema glavnima nadzorstvoma, ampak tudi v njihovih podsistemih, ki jih ni tako malo, toda o njih vse premalo vemo. Zato bi se lahko vprašali, ali je dojemanje nadzorstva v kakšni zvezi z uspešnostjo nadzorovanja. Ali ni tisto nadzorstvo, ki ima več moči, že zaradi tega v veliki prednosti pred drugimi oblikami že po starem spoznanju Rimljanov, ki so rekli: »Oderint, dum proberent« ali: »naj me sovražijo, samo da me poslušajo.« V tem pa se nakazuje odgovor na vprašanje, ali poslušnost iz spoštovanja ali poslušnost iz strahu, če že vemo, da poslušnost zaradi soglasnosti ni naša lastnost.

7. Motiviranost za nadzorovanje

Pri motiviranosti za nadzorovanje gre predvsem za dvojje pomembnih vprašanj, ki ju moramo razločevati glede na to, ali gre za poklicne ali nepoklicne nadzorovalce.

Poklicni nadzorovalci so v formalnem (družbenem) nadzorstvu. Zanje je poklic v nadzorstvu večinoma življenjska kariera, za katero so se pripravljali. V zvezi s poklicem sprejemajo vse omejitve, dolžnosti, obremenitve, nasledke itd., pa tudi strese in poklicne bolezni (odvisno od tega, za kakšno delo gre), ki lahko vplivajo tako na telesno kot duševno zdravje ali na obe hkrati.

Poklicnim nadzorovalcem posvečajo z raziskovalnim delom po svetu izredno pozornost. Zavedajo se namreč, da je od njihovega stanja, od pripravljenosti in sposobnosti odvisna ne le uspešnost mehanizmov nadzora, marveč tudi njihovi odnosi z javnostjo, ki jih je treba vzdrževati in stalno izboljševati. O tem je izredno veliko znanja, res da v kapitalističnih družbah, kjer se kaže, da je *zanimanje* za nadzorstvo, zlasti pa za *policijo*, *toliko večje, kolikor bolj je družba demokratična*, in spričo razslojenosti in razločkov med posameznimi družbenimi plastmi – nadzorovalci manj pomenijo na družbeni lestvici poklicev, ki jih opravljajo.

Še posebej so zanimive ugotovitve, zakaj se ljudje odločajo za nadzorstvene poklice v policiji, zaporih in drugih mehanizmih družbenega prisiljevanja, legitimnega nasilja in zastraševanja. Motiviranost za to se išče tako v poklicni privlačnosti kot v družbenem položaju posameznika, njegovi osebnosti, sposobnosti in drugih lastnostih, ki so čestokrat intimna zadeva posameznika, ki pa lahko bistveno vplivajo na njegov življenjski stil in na poklic, zaradi česar je nekdo bolj ali manj primeren zanj, drugi pa sploh ne. Odvisno tudi od tega, s katere strani se gleda nanj.

V socialističnih družbah je to skoraj, če ne kar, tabu tema. Le posamezni ekscesi kažejo, da problem osebnosti v poklicni nadzorstveni dejavnosti vendarle obstaja in da je treba z njim računati. Toda to

pretežno ostaja resorni, ne pa javni problem. Le kadar se kak pojav politizira, prihajajo na dan stvari, ki razkrivajo skrite procese v teh mehanizmih. Motiviranost je torej treba pri teh nadzorovalcih iskati že v odločitvi za poklic in vse odtod dalje.

Ker pa smo pri nas uvedli vrsto samoupravnih nadzornih mehanizmov in ker s politizacijo samovarovalne dejavnosti masovno pritegujemo ljudi k določenim nadzornim vlogam (preprečevalni in znatno manj represivni), se nam zlasti *pri tem zastavlja vprašanje motivacije*. To seveda niso poklicne dejavnosti. Nekatere so sploh občasne in vzporedne, dopolnilne in če se pojavljajo kot določena stopnja ideologizacije, za posameznika največkrat niso ključnega pomena. Ne živi od njih, čeprav so lahko del njega in mu niso odtujene. V svojem okolju lahko uveljavlja vloge, če hoče, in to selektivno ali pa sploh ne, odvisno od njegove prepričanosti, zavesti, občutka ogroženosti ali brezskrbnosti in nenazadnje tudi od politične zavesti ali od kakšnih življenjskih izkušenj in pogledov, kar z morebitno politizacijo in varnostno kulturo nima nobene zveze, čeprav je to lahko zapisano kot njegova pravica in dolžnost.

Kaj potemtakem z motiviranostjo pri tem, če je mogoče reči, pričakovanem masovnem nadzorovanju? Ali jo iskati v politizaciji ali še v čem drugem? Politizacija je lahko pomemben vzrok, najbrž pa ne edini. Kajti pri posameznikovih odločitvah gre vendarle za njegove osebne lastnosti, nagnjenja, čustva in še marsikaj, kar vpliva na to, da samoupravno nadzorovanje ne deluje, da imajo mnogi samozaščito samo v besedah, ne pa v dejanjih, da je odnos do družbenega premoženja in do poštenosti ponekod naravnost katastrofalen itd.

Dejanskost kaže, da se ljudje masovno ne morejo identificirati z idealnimi proklamacijami o varstvu, varnosti in samozaščiti, pri čemer sploh niso mišljena vsakodnevna vprašanja, marveč predvsem pomembne in globalne družbene zadeve z usodnimi posledicami. Ugotavljamo lahko *neznansko velik besedni institucionalni konformizem*, v katerem je izraženih izredno veliko idealov, katerih vpliv pa je znatno manjši, tako da čestokrat družbeno disharmonijo, če ne kar konfliktnost, pospešujeta neuresničevanje norm in oviranje nadzorstva.

Ob omejeni zmogljivosti sicer morebiti prevelikega pričakovanja o nadzorstvu se lahko vprašamo, *kako uspešno nadzorstvo sploh hočemo imeti*. Šele po odgovoru nanj bi si lahko zastavili vprašanje o motiviranju zanj.

8. Kriza nadzora

Družbeno ozračje, naraščanje nediscipline in neodgovornosti, pojavi kriminalne in druge ekscesivnosti, škodljivi pojavi vseh vrst, sploh neposlušnosti itd., kažejo, da je nadzorstvo pri nas v krizi. Ta *kriza* ne izhaja iz nadzorstva samega, kot ga obravnavamo v tem pisanju, ampak je *posle-*

dica širših družbenih razmer. Negativni družbeni procesi in pojavi so v nadzorstvu odraz nečesa, kar že obstaja kot nesprejemljivo. Če je tega preveč, nadzorstvo ne more zadoščati potrebam. Odtod tudi zahteve, da nazadnje družbeni pojavi vendarle postajajo nadzorstveni problemi, kajti tisto, kar je najbolj škodljivo in moteče, naj bi tako ali drugače vedno obravnavalo nadzorstvo, ki se tako pojavlja kot mehanizem, ki ima zadnjo in ključno besedo oziroma se vsaj navidezno tako zdi.

Zato moramo venomer poudarjati, da je za analizo nadzorovanja in obravnavanje mehanizmov družbenega nadzora vedno treba najprej razčlenjevati razmere, v katerih opravlja svoje vloge, in dialektično razsojati vplive enega na drugega in njuno medsebojno odvisnost. S tem pa nikakor ni mogoče reči, da nadzorstvo ne vpliva na družbene razmere. Saj za to vendar sploh je. Potegovati se je treba le za to, da *nadzorstvo ne more biti ne edini in ne ključni krivec, če je kaj narobe*, čeravno se včasih želi prikazati, da je vzroke za kriminal treba iskati v pomanjkljivem nadzorovanju in v neuspešnosti nadzorstva. To je potem tako, kot če bi vzrok zamenjali s posledico.

Nadzorstvo se res včasih pojavlja kot mehanizem normalizacije nezaželenih družbenih pojavov in procesov, še posebno v pretiranem normiranju in sankcioniranju posameznih tokov, zlasti takrat, kadar ni drugih sil, ki bi jih uravnale po logiki stvari same in po ciljih, zaradi katerih sploh so. Ker se to dogaja, *prihaja do prevelikih zahtev do nadzorstva* in s tem do razočaranj nad tem, da ne zmore imeti na vajetih tisto, za kar bi morali skrbeti drugi. Odtod seveda neučinkovitost, hiperkontrolizacija, ki deloma izhaja tudi iz naše delitve na državno in samoupravno nadzorovanje.

S tem pa sploh ni rečeno, da tudi pri nadzorstvu ni marsikaj narobe. Če pri tem dopuščamo, da je samoupravno nadzorovanje najbolj odvisno od različnih okoliščin tudi zaradi svoje laičnosti, nepoklicnosti, prostovoljnosti itd., so zahteve nasproti državnemu lahko dosti strožje.

Toda kot ugotavljajo raziskave, je formalen nadzorni sistem premalo učinkovit, uspešnost posameznih podsistemov ni zadovoljiva, pod sistemi niso med seboj dovolj povezani, pooblastila uporabljajo nedosledno in marsikateri procesni inštituti sploh še niso uveljavljeni, postopki so predolgi (razen pri organih za notranje zadeve), marsikaj bi lahko izločili že med postopkom, to je pred sodbo, in preprečili nepotrebno nadaljevanje obravnavanja ljudi¹⁹ itd.

Pomembni sta še dve okoliščini:

- spoznanje, da ne vemo, *koliko nas nadzorovanje ljudi in obravnavanje odklonskosti sploh stane* in kakšna je korist v primerjavi z izdatkom, še posebno če gre za dvome o uspešnosti nadzorstva v družbenih krizah, in
- *ali naj bi zaradi upadanja »discipline«* in poslušnosti ob naraščanju

¹⁹ Sistemska analiza kazenskega in predkazenskega postopka, raziskava Inštituta za kriminologijo, št. 66, leto 1984, vodja prof. dr. Katja Vodopivec, glej v poglavju Alenke Jelenč-Puklavec in Hinko Jenule: Sinteza ugotovitev empiričnega dela raziskave, str. 252 in 253.

ogroženosti raznih vrst in drugih nevšečnosti v družbi, ki so glede na veljavno pravo tudi nadzorstveni problem – *obravnavali deviante bolj ali manj selektivno*, ali zajemali več deviantov in jih spuščali počasi skozi nadzorstveno sito, ali jih manj prijemali, pa le tiste, o katerih obremenilno gradivo ni vprašljivo, ali naj bi kako drugače racionalizirali in pocenili ves potek regularnega ukrepanja zoper neposlušne in uporne.

Marsičesa o tem ne vemo dovolj, da bi se lahko odločili, kako urediti, da bi bil »volk sit in koza cela«. Toda nadzorstveni mehanizmi se morajo ravnati po pravu. Verjetno smo blizu resnice, če bi rekli, da je *treba formalno spremeniti režim obravnavanja deviantov in zmanjšati količino norm*, ki sankcionirajo odklonsko vodenje. To pa ni preprosto. Gotovo pa ni prav, da nadzorstvo generira svoje žrtve zaradi morebitne birokratizacije, specializacije, obremenjenosti itd.

Zato bi lahko rekli, da *nadzorstvo zadevata dve vrsti kriz*. Prva je gotovo kriza njega samega – znotraj in v njem. Druga pa je tista, ki deluje nanj od zunaj, da ne zmore upravičenosti pričakovanj. To pa seveda ni majhen problem.

Sklep

Zaradi manj ugodnih gospodarskih, družbenopolitičnih, kulturnih in drugih razmer kot pred leti prihaja pri nas močno v ospredje tudi *vprašanje učinkovitosti družbenega nadzorstva katerekoli vrste*. Nasplošno bi lahko rekli, da se pričakuje, da bi moralo biti nadzorstvo bolj uspešno, včasih pa naj bi kar premagovalo probleme, ki nastanejo na najrazličnejših področjih. Tudi najvišji politični in državni organi pogosto razmišljajo o njih, sicer manj kot o celovitem nadzorovalnem sistemu, bolj pa o posameznih mehanizmih kot določenih podsistemih in izdajajo zanje razna napotila, kaj in kako delati in še posebej, na katerih področjih naj učinkoviteje zastavijo svojo delavnost. V tem se nedvomno kaže nadzorstvena pomembnost, pa tudi nezadovoljstvo s pričakovanji.

Toda pomemben problem, ki pri tem nastaja, je, kaj sta sploh učinkovitost in uspešnost. Nekaj delnih raziskav, ki jih imamo o tem, in nekaj nepovezanih pisanj stvari še bolj zapleta kot pojasnjuje. Hkrati pa so tudi gledanja o tem različna, nasplošno pa sploh ni jasno, kaj je merodajno merilo zanju. Povrhu pa za različnost mehanizmov in njihovih vlog sploh ni enotnih izhodišč, kajti vsak izmed teh, ne glede na to ali so državni ali samoupravni, ima svoje vloge, ki se razločujejo od vseh drugih. Merila kot so npr. hitrost, zakonitost, humanost, pravičnost itd., pa niso uporabna za presojanje uspešnosti in zakonitosti. Nekateri omenjajo še razrednost²⁰, ki je lahko dvomljiva in neskladna z naštetimi lastnostmi v nekaterih posameznih primerih.

²⁰ Npr. Bakić: Jubilej tožilske organizacije Jugoslavije, Delo 13/2-1985, str. 2.

Preden bi sploh presojali učinkovitost in uspešnost nadzorstva, bi morali *ugotoviti merila* zanj, in sicer za vsakega posebej. Verjetno imajo kaj skupnega, toda kar je odločilno za enega, morda ni pomembno za drugega. Npr. tisto, kar je odločilno za presojo policijskega dela, ni uporabno za zapore, tisto, kar je važno za vrednotenje preiskovalnega sodnika, verjetno ni koristno za predsednika senata na glavni obravnavi itd. Poravnalni svet ni primerljiv s samoupravno delavsko kontrolo, čeprav imata oba morebiti marsikaj skupnega, npr. s komisijo za ugotavljanje neupravičenega bogatenja itd.

Skratka, nerazpoložljivost ustreznih meril kaže na intuitivnost in improviziranost presoje, ki so največkrat čustvene in manj razumske ter prilagojene določenim trenutkom, ki jih pogosto narekujejo še stiska, odgovornost, kritičnost in še marsikaj drugega. Res, da se pri državnih mehanizmih srečujemo z določeno hierarhično urejenostjo, v kateri tisti na višji stopnji obravnavajo uspešnost in delo drugih z nižje stopnje, toda to je le del, in verjetno še manj pomemben del celote obravnavanja učinkovitosti, uspešnosti, čeprav tudi tega načina presojanja ne gre zanamariti.

Če namreč nadzorstvo kakorkoli (ne) ustreza formalnim (pravnim) zahtevam, so poleg tega *pomembne še naslednje okoliščine*:

- kako zadovoljuje pričakovanja in zahteve klientov v določenih zadevah čisto individualno;
- kako s svojo dejavnostjo ustreza spremenljivim, neorganiziranim in čestokrat nejasnim predstavam javnega mnenja;
- kako ustreza družbenopolitičnim presojam vodilnih struktur, ki imajo o njem svoje predstave tudi zaradi tega, ker oblikujejo nadzorstvo glede na globalne politične cilje.

O tem je še manj meril ali pa jih sploh ni nasproti tistim, ki nadzorstvo lahko obravnavajo z vidika pravne tehnike, predpisane postopkov, ekonomije kaznovanja, njegovega ceremoniala, zaznamovanja itd. Povrhu vsega pa so stališča do vrednotenja nadzorstva pogosto zelo različna, če ne konfliktna. Nasploh pa bi lahko rekli, da verjetno *še nikoli niso bili nikjer na svetu zadovoljni z nadzorstveno učinkovitostjo*, čeprav se pri tem lahko vprašamo, kdo bi bil z njim lahko zadovoljen, zaradi česa in nasproti komu.

Klienti nadzorstva in katerekoli vrste bi po naravi stvari verjetno morali biti v ospredju, kadar obravnavamo to vprašanje. Toda to se sploh ne dogaja, kajti tudi tu imamo različne vloge, od storilcev, žrtev do uporabnikov varnostnih storitev, iskalcev pravice in zadoščenja itd. do kaznovanih in obsojenih ter zaznamovanih itd.

Mnenje o nadzorstvu je zato najbolj zamotano in nemerljivo področje. Uspešnost in učinkovitost sta prav zaradi tega zamegljeni in razpršeni, temelji zanju pa različni in tudi diskrecionarni. Zato je pričakovanje o uspešnejšem nadzorstvu lahko bolj mit kot resničnost.

LITERATURA

1. Clarke, R.V.G.: »Situational« Crime Prevention: Theory and Practice. *The British Journal of Criminology*, London 20(1980)2, s. 136-147.
2. Dentinger, D.: Crime Prevention: How To Make it Work. *The Police Chief*, Gaithersburg 46(1979)3, s. 32-33.
3. Foucault, M.: *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1984: 324 s.
4. Gozde-Gučetić, V.: Uloga i zadaci pravosudnih organa u sistemu društvene samozaštite. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd 17(1979)3-4, s. 137-143.
5. Horvat, K.: Društvena samozaštita u organima unutrašnjih poslova, javnim tužilaštvima i sudovima. *Priručnik*, Zagreb 27(1979)6, s. 507-517.
6. Kardelj, E.: *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*. Ljubljana: Komunist, 1977; 221 s.
7. *Law and Control in Society* / Ed. R. Akers, R. Hawkins. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1975; s. 41-108.
8. Milutinović, M.: *Kriminalna politika*. Beograd: Savremena administracija, 1984; s. 320-448.
9. Piscotta, A.: Police, Society, and Social Control in America: A Metahistorical Review of the Literature. *Criminal Justice Abstracts*. Hackensack 14(1982)4, s. 514-539.
10. Pratt, J.: Reflections on the Approach of 1984: Recent Developments in Social Control in the U.K. *International Journal of the Sociology of Law*, London 11(1983)4, s. 339-360.
11. Puhek, I.: Etiologija i struktura društvene samozaštite s obzirom na sigurnosno djelovanje državnih organa. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd 17(1979)3-4, s. 119-135.
12. Ratner, R. S.; McMullan, J.: Social Control and the Rise of the »Exceptional State« in Britain, The United States, and Canada. *Crime and Social Justice*, San Francisco (1983)19, s. 31-43.
13. Sack, F.: Anmerkungen über die Kontrolle staatlichen Handelns. *Kriminologisches Journal*, München 14(1982)4, s. 241-253.
14. Selivanov, N.: Kompleksnoe planirovanie social'noj profilaktiki pravonarusenij. *Socialističeskaja zakonost'*, Moskva (1981)12, s. 18-20.
15. Souchon, H.: The Enforcement of Penal Law by the Police. *International Criminal Police Review*, Paris 35(1980)341, s. 218-230.
16. Wright, K.; Meyer, P.: A Systems Analysis of Crime Control Strategies. *Criminology*, London 18(1981)4, s. 531-547.